

УДК: 355.233:351.7 (575.2) (04)

Сыдыкбаев Ч.М.

саясий илим. кандидаты. доцент

Сыдыкбаев Ч.М.

кандидат политических наук, доцент

Sydykbaev Ch.M.

candidate of political sciences, associate professor

Кошоев А.Н.

аспирант, КРнын УИАнын Мамлекет жана

укук институту

Кошоев А.Н.

аспирант, институт Государства и права НАН КР

Koshoev A.N.

postgraduate student, Institute of State and Law of the NAS KR

ЧЕК АРА КӨЙГӨЙҮН ЧЕЧҮҮНҮН МААНИЛҮҮ ЖОЛУ - ИДЕОЛОГИЯЛЫК БОШТУКТУ БОЛТУРБОО

ВАЖНЫЙ ПУТЬ РЕШЕНИЯ ПОГРАНИЧНОЙ ПРОБЛЕМЫ – НЕ ДОПУСКАТЬ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ВАКУУМА

AN IMPORTANT WAY TO SOLVE THE BORDER PROBLEM IS TO AVOID AN IDEOLOGICAL VACUUM

Аннотация. Макалада улуттук идеология жөнүндө кенири сөз болот. Улуттук идеологиянын коомду патриоттуулукка тарбиялоодо мааниси ачып берилет. Ошондой эле Кыргызстандын чек ара аймактарында ата мекендик ЖМКлар тартпай анын ордуна коншу өлкөнүн маалымат каражаттары ээлеп алганы айтылат. Идеологиянын улутту бириктирүүчү, патриоттуулукка тарбиялоочу ролу талдоого алынат. Макалада идеологиянын теориялык негиздерине да орун берилген, бир катар тарыхый лидерлердин, окумуштуу ойчулдардын идеология боюнча айткан концепцияларына көңүл бурулган.

Негизги сөздөр: идеология, идеологиялык боштук, массалык маалымат каражаттары, маалымат коопсуздугу, коммунистик система, патриоттук, улутчулдук, улут, элдин духу, өлкө, мамлекет, чек ара конфликттери.

Аннотация. Данное статья представляет собой широкое обсуждение национальной идеологии. Раскрыто значение национальной идеологии в воспитании общества в духе патриотизма. Также сообщается, что в приграничных районах Кыргызстана национальные СМИ не были задействованы, вместо них взяли на себя СМИ соседней страны. Анализируется роль идеологии, объединяющей нацию и воспитывающей патриотизм. В статье также рассматриваются теоретические основы идеологии, уделяя внимание концепциям идеологии, высказанным рядом исторических деятелей и научных мыслителей.

Abstract. This article is a broad discussion of national ideology. The importance of national ideology in educating society in the spirit of patriotism is revealed. It is also reported that in the

border areas of Kyrgyzstan, national media were not involved, instead the media of the neighboring country took over. The role of ideology that unites the nation and fosters patriotism is analyzed. The article also examines the theoretical foundations of ideology, paying attention to the concepts of ideology expressed by a number of historical figures and scientific thinkers.

Key words: ideology, ideological gap, mass media, information security, communist system, patriotism, nationalism, nation, spirit of people, country, state, border conflicts.

2022-жылдын февраль айында орус-украин конфликтиси башталып, Орусия Украинага бастырып киргенден баштап, бул эки өлкөнүн ортосунда идеологиялык согуш да күч алды. Эки тарап тең бири-биринин позициясынын тууралыгын далилдөөгө аракет кылып келет. Бул окуя орус мамлекетине тийиштүү бир чоң көйгөйдү ашкереледи. РФтин Россияга карата атайын операциясы башталгандан баштап, ал жактан миндеген (расмий эмес маалыматтар боюнча 1 миллионго чамалады дешет) граждандар чыгып кетишти. Бул деген кудурети күчтүү табигый ресурстары боюнча дүйнөдө биринчи орунда турган өлкөнүн граждандарында патриоттук, атуулдук сезим төмөн, жеке керт башын сактоого жан үрөгөн кайдыгер катмар бар экенин ашкереледи.

Албетте, алардын да “биз бир тууган украиндерди өлтүрүүгө барбайбыз” деген жүйөлөрү да бар, бирок алар өз өлөсүнө карата патриоттук сезиминин төмөндүгүн далилдешти десек болот. Аларга караганда былтыр сентябрь айында жүз берген кыргыз-тажик чек арасындагы конфликт кыргыз элин бир муштумга бириктирди, жүздөгөн граждандар өз эрки менен чек ара аймагына барып согушууга жөнөөгө даяр турушту. Мына ошол биримдикти, патриоттук духту андан ары бекемдеп, күчтөндүрүп аны мамлекеттин өнүгүшүнүн кыймылдаткыч күчү катары колдонуу маанилүү.

Кийинчерээк коомчулукта өздөрүн прогрессивдүү катмар санаган, ашынган либерал топтун өкүлдөрү “деги эле идеологиянын кереги жок, ал советтик доордун калдыгы” деп көп айтышчу болду. Бирок, алар мыкты иштелип чыккан, калкка сиңимдүү идеология тигил, же бул

мамлекетти аябагандай алга сүрөгөн зор күч экенине маани бербегени өкүнүчтүү. Убагында советтик идеология элдердин биримдигин, ынтымагын, жогорку же коллективдик духун камсыз кылып “алгачкы этабында ат соко менен жер айдаган” Советтер Союзун ири империяга айланышына түрткү болгон.

Ошол тарыхый эс тутумга карабай идеология советтик доорго гана мүнөздүү нерсе катары кароо туура эмес.

Бизге «идеологиянын кереги жок» деп 6 миллион кыргыз жабыла кыйкырса да, аларды ар кандай идеологиялар тегеректеп жүрөт. Азыркыдай маалыматтык коомдо андай идеологиялык таасирлерден четтеп калуу деги эле мүмкүн эмес. Кулагынды жапсаң көзүңдөн кирет, көзүңдү жапсаң кулагыңдан кирет, керек болсо колундагы гаджет аркылуу сени менен кошо жүрөт.

Идеологиянын пайдубалы – идея. Залкар философ К.Маркс: «Идея массаларга» терең сиңгенде гана ал материалдык күчкө айланат» [1] деп көзү ачыктай таасын белгилеген. Мисалга социалисттик идеяны жан дили менен жапырт кабыл алган совет эли, СССРди дүйнөнү 70 жылы солкулдаткан эбегейсиз өтө зор материалдык күчкө айландырганы калппы... Дүйнө жүзүндөгү элдердин азыр деле көпчүлүгүн өзүнө магниттей тартып турган бул социалисттик идеянын мааниси эмнеде болгон? Албетте, анын социалдык адилеттүүлүктү, калыстыкты туу тутканында. Ф.Достоевскийдин Алеша Карамазов деген кейипкери: «Мага тендиктин кереги жок, мага адилеттүүлүк керек, болбосо мен, өз жанымды кыюуга даярмын» деген жери бар. Көрдүнөрбү, эч

качан зымга тарткандай теңчилик болбойт, кыскасы беш кол тең эмес, бирок, адилеттүү коомду түзсө болот. СССРдин убагында жашагандар жана анын чет бучкагын көрүп, калгандар эң жакшы билебиз: миллиондогон карапайым калкты социалдык камсыздоо жагынан ал кезде азыркыга караганда асман менен жердей айырма, акыйкаттык бар эле. Орус куудулу Е. Петросян айткандай: «биз анда коммунизмди аттап кетиппиз» деп таамай айткан[3]. Куудулдун тамашага чалып айтканында илимий да негиз бар десек болот.

XX кылымда дагы бир шумдук идея материалдык чоң күчкө айланып, бүткүл дүйнөнүн жарымын чөгөлөттү, миллиондогон адамдардын канын суудай агызды. Адамзат тозоктун отуна өрттөнгөндөй, анан кайра тирилгендей эле болду. Бул идея – **нацизм, ультра улутчулдук, расалык артыкчылык, ак сөөктүктү ашкере даназалаган табигий арситократизм идеясы** [3]. Азыркы күндөргө чейин жалпы адам баласын таң калтырганы: кантип, ошол кездеги Батыш Европадагы эң билимдүү, илим технология жагынан астына эч ким чыга албаган 50 миллиондон ашык немис эли ушул опуртал идеяны бир кишидей жапырт кабыл алды деген ой жаралбай койбойт. Көрсө, Германияда ошол мезгилде идеологиялык аракеттер, массалык пропаганда өтө күчтүү болуптур. Геббельстин пропагандасы, ушул деле легенда катары айтылып келгени жөн жерден эмес. Мамлекет жүргүзгөн саясат канчалык жандеми, жүзү кара болсо да, аны актап, кыздын баласындай жактап, кооздоп, шөкөттөп элге алымдуу, жагымдуу кылып койгон бийликтин эч нерсеге алмашкыс жана башкы куралы идеология болуп саналат. «Калп канчалык бетпак, кара өзгөй болгон сайын, ошончолук ага эл терең ишенет» деп фашизмдин башкы идеологу Геббельс «желмогуз» ташка тамга баскандай айткан.

Улуттук мамлекет бар жерде сөзсүз улуттук идеология болот, анын маңызында улуттук идея жатат. Өткөн доорлордогу тарыхый тажрыйбаларды карап көрсөк,

улуттук идеология көп учурда мамлекеттик идеологиянын куугунтугуна, же басымына дуушар болгон учурлар бар. Маселен, совет доорундагы үстөмдүк кылган мамлекеттик идеология интернационализм идеологиясы эле. Ошол идеологиянын айынан, «улутчул» деген жарлык тагылга жүздөгөн (керек болсо СССРдин масштабында миндеген) жол башчылар, интеллигенция каймактарынан айрылганбыз. Мечиттер талкаланып, улуттук салттар, улуттук арнамыс кордолгон. Бирок, Улуу Ата мекендик согушта Совет мамлекети өлүм менен өмүрдүн ортосунда турганда, интернационализмге эмес, улуттук идеологияга таянууга аргасыз болуп, Сталин элге төмөнкүдөй жүрөк сыздаткан сөздөр менен кайрылган: «бир туугандар, эже-карындаштар.... Силерди ата-бабалардын арбагы колдосун» деп улуттук идеяга, улуттук баатырларга сыйынуунун кыйытканын коомдук ишмер, саясий илимдердин доктору Жумагул Сааданбеков өзүнүн китебинде таасын белгилеген []. Бирок, согуштан кийин көп өтпөй эле улуттук идеологияга болгон интернационалисттик зомбулук кайра калыбына келген. Биздеги улуу муундун бир тобу ошого каршы күрөшүп жүрүп такшалганын белгилей кетүү маанилүү. Жумагул Сааданбеков, Нурбеков сыяктуу интеллигенциянын кашкөй өкүлдөрү коммунисттик система моюндарында салаңдатып турган кылычтан коркпой улуттук идеология үчүн күрөштү башташкан. Көз көрүнөө Нурбеков ошол системанын куугунтугуна кабылып аягында курмандыгына айланган. Убагында аны ачык куугунтуктап, коммунисттик системанын мамлекеттик машинасына артын такап адамкерчиликтин алкагынан чыгып кеткендер, кийин эгемендикке ээ болгондон кийин улуттук идеология, улуттук иденттүүлүк, көз карандысыздык жөнүндө узун сабак кеп кылса жаканды кармайсың.

Жумагул Сааданбеков: “эсил кайран СССР” күчүндө кезинде эле белгилүү пленумда; “улуу орус шовинизмерди токтоткула” деп бетке чапкандай айтып, Кремлди солк эттиргени эсибизде. Кремлди мындай

коелу, ошол жыйында отургандардын суу жүрөк далайлары уккан кулактарына ишенбей калтырак басканын айтып жүрүшөт.

Улуттук идея айсберг болсо, улуттук идеология анын чокусу гана деп белгилейт коомдук ишмер Ж.Сааданбеков “Биз -кыргыздар” деген эмгегинде. Андан ары ал: адатта айсбергдин дене бою көбүн эсе океандын түбүндө жаткандай, улуттук идея дагы улуттук аң-сезимдин, эс тутумдун түпкүрүндө, ата-бабадан калган салт-санааны, адеп-ахлакты, турмуш эрежелерин, жоокерлик духту, Манас эпосунан баштап, азыркы маданияттын, искусствонун баалуулуктарын камтыган ыйыктык болуп саналат. Күнүмдүк турмушта дем алып аткан абаны сезбегендей эле улуттук идеянын бары-жогун эч кимибиз эске албайбыз деп эң туура белгилеген. [8]

Бирок, улуттун башына кара булут айланганда, улуттук идея өйдө калкып чыгат, мекенчилдиктин, патриоттуулуктун, улутмандыктын ары асыл, ары баалуу дөөлөттөрү элдин аң сезимин ойготот, таштай чыңалат, бириктирет. Өткөн жылдары Баткендеги тажиктердин баскын агрессиясы так ошол корүнүштү таасын көрсөттү. Тажик саясий бийлигинин (тажик элинин эмес) бетпак баскынчылыгы бир заматта кыргыз улутун бир муштумга бириктирди, ошол учурдагы улуттун элди Баткендеги чек арага чейин алып бара таштады.

Учурдагы Кыргызстандын мамлекеттик идеологиясы – бул СССР ураганда калыптанган либералдык – демократиялык идеология, анын фундаменти либерализм идеясы. Бул идея жеке адамдын укуктарын, эркиндигин баарынан, керек болсо, Жараткандан да бийик коёт. Либерализмдин атасы саналган Ницше: «Кудай өлдү» - деп айткандардын анабашы. Ооба азыр Батышта чынында эле кудай өлгөн, христиан дининен баш тартышкан. Ошондуктан, эркек эркекке, аял аялга үйлөнгөнү, кыз текелердин коомдогу укуктук зомбулугу көнүмүш катардагы көрүнүштөр болуп калды.

Ал эми либерализм идеясынын туу чокусу адамдын экономикалык эркиндиги. Анын лозунгу: «Байыгыла, материалдык талаптарыңды чексиз канааттандыра бергиле» - дейт. Дал ушул эркиндиктин туундусу – капитализм деп аталган коомдук – саясий формация болуп саналат. Учурда баарыбыз азыр күбө болуп жаткандай, мындай коом каалайбы, каалабайбы - байлар жана кедейлерден турган эки тапка бөлүнөт.

Бул эки таптын ортосунда «Орто катмар же орто тап» деген чоң социалдык катмар бар. Аларга мамлекеттик кызматкерлер, аздыр-көптүр оокаты бар интеллигенция, орто жана чакан бизнестегилер кирет.

Мындай коомдо бийлик жана ири менчик байлардын колунда болот. Бул мыйзам ченемдүү көрүнүш. **В.И. Ленин мындай коомдо «эки башка улут, эки башка маданият чогуу жашайт» - деп таасын айткан.** Чынында эле карап көрсөк: байлардын акчасы кайда, балдары кайда окуйт, хан сарайлары кайда курулуп жатат? Ушулар базарларда араба түрткөндөр менен бир улут, бир маданиятта боло алабы? Улуттук идеология чын эле улуттук болсо, ушуга макул боло алабы? Байыртан кыргыз сүткорлукту, алып сатарлыкты, оокатка ач ачкөздүктү, өзүмчүлдүктү жериген, эрөөн көргөн. Кыргызды кыргыз кылган баалуулуктар – ар намыс, уятуулук, ата-бабанын арбагын, калтырган салттарын ыйык тутуу болгон.

Дал ушул жерде белгилей кетүү өзгөчө маанилүү жагдай бар десе эле баарын «жалаңкыч» катары кабылдоо туура эмес. Кыргызстандын экономикасына арка бел болуп турган жүздөгөн бизнесмендерибизге сыймыктанабыз. Ошол эле учурда, «Кумтор иши» кыргыз саясий бийлигинде канча чирикти тышка чыгарды. Элибизди канчалаган жылдар кор кылып, талап-тоногондор чыныгы мекенчил ишкерлер, президенттер өздөрү баш болгон бюрократия табы болуп чыкты. Ошондуктан, бай-капиталист десе эле баарын дүнүнөн жек көрбөй жакшысын “жакшы”, жаманын “жаман” дей турган учур келди. Ошол эле учурда бийликти да

бир беткей карабайлы. Мисалга түрк элинин лидери Ататүрктүн бийлиги бир башка. Акаев баштаган ууру президенттердин бийлиги такыр башка [4].

Социалдык-экономикалык каатчылыктардан улам тереңдеп, элди ар кандай кыйынчылыктар кыйнап турганда, бийликти да, улутту да бириктирип турган улуттук идеология – бул улуттук патриотизм. Аны улутчулдукка байланыштырууга болбойт. Ошол эле учурда мекенчилдик жалаң түпкүлүктүү (титульный) улутка, кыргыздарга гана таандык баалуулук эмес. Мурдагы жылдары Баткенде үч баласы, аялы артында калып, баатырларча шейит болгон өзбек жигит Бекзодовдун мекенчилдиги кыргыздардан кем эмес. Жан дүйнөнү тынчтандырып, **жүрөгүндү жылыткан ушул факт, биздин көп улуттуу коом экенибизди, бирок бир эл, бир атуулдук (граждандык) улут катары уюп келатканыбызды ачык-айкын далилдеп турат** [4].

Кыргыз эли түпкүлүктүү (титулдук) улут экенинде талаш жок. Ошондуктан, анын улуу вазыпасы – тутумдаш, бирге жашаган этносторду бириктирүү, атуулдук бир үй-бүлөгө уютуу. **Кыргыздын улуттук идеясы деп ушуну айта алабыз** [2].

Ал эми улуттук идеология болсо, бул мамлекеттин улуттук кызыкчылыктар үчүн күнү-түнү пайдалана турган куралы. Немистин белгилүү саясат таануучусу, ойчулу Карл Дойч айткандай: «Өзүнүн мамлекети болуп, аны өзүнүн улуттук кызыкчылыктарын коргой турган куралга айлантат билген эл гана улут деп аталат».

Кыргыздар өз мамлекетин мындан 22 кылымдан ашык мезгилдерде Орхон, Енисей тараптарда жоготкон. Ошондон бери кайран кыргыз миң жолу өлүп, миң жолу тирилди.

«Өз жеринин кырк өзөндүү түзүндө,

Өзөн барбы кыргыз сөөгү жатпаган.

Кыр-кырдагы кырк кайыңдын ичинде,

Кайың барбы кыргыз балта чаппаган» - деп мундуу ырдап келген байыркы кыргыздар.

Лениндин, Улуу Октябрьдын аркасы менен 70 жыл СССРдин курамында, формалдуу болсо да, өз мамлекетибиз бар республика катары өнүгүп-өстүк, эл катарына кошулдук. Улам кийинки муундарга бул тарыхый ыйык фактыны айтып, кайра кайра түшүндүрүп туруш биздин милдетибиз.

Улуттук идея же улуттук идеологиянын эффективдүүлүгүнүн эң маанилүү фактору – тигил же бул идеологиянын өлкөнүн бардык аймагын камтышы жана аймактарда элдин аң-сезимине терең сиңиши. Ушул жагынан алганда бизде көйгөйлөр жетиштүү. Кыргызстан эгемендикке жетишкен жылдардан баштап өлкөнүн түштүгүндөгү чек ара аймактарында коңшу өлкөлөрдүн телерадио берүүлөрү тартып, ал эми КРнын мамлекеттик теле жана радио каналдары такыр эле трансляция болчу эмес. М:Мезон тв”, “Азодлик”. Бул жөнүндө керек болсо Жогорку Кеңеште да бир нече ирет маселе көтөрүлгөн [6].

Мына ушул боштукту тажик, өзбек ММ-Клары толтуруп, республиканын түштүгүндө өзбек жана тажик элдеринин маданияты жуурулушуп, үй-бүлөлүк тиричилик көрүнүштөрүндө коңшу элдердин салт-санаасы басымдуулук кылып калган.

Бул боштук 2011-жылдан баштап гана акырындап толтурула баштаган десек болот [4].

Элибизде: “өзүнө сак бол коңшунду ууру тутпа” деген жакшы сөз бар. Анын сыңары биз ар тараптан сак, маалыматтуу болушубуз зарыл. Эгер андай маалыматтык, идеологиялык боштуктарга жол бере берсек кесепеттер келечекте өткөн окуялардан да жаман болушу мүмкүн.

Улуттук идеологиянын калктын калың катмарына сиңбегендиги көптөгөн көйгөйлөрдү жаратты. Алардын эң башкыларынын бири диний экстремизм, диний фанатизм

күч алды. Менин баамымда жакынкы 10 жылдыкка жетпей диний фанатизм саясий экстремизмге багытын буруп, улуттук коопсуздукка коркунуч жаратышы толук мүмкүн. Ошону болтурбас үчүн да улуттук идеологияны күчтөнтүшүбүз керек [7].

Мындан 30 жыл мурда көз карандысыз, өз алдынча улуттук мамлекет болуп, БУУнун мүчөсү катары түтүн булатып келе жатабыз. Жүз жылга татыган бул мезгил көп азаптуу, трагедияга толтура жылдар болду. Ошентсе да, кудайга шүгүр, биз улуттук ар-намысыбызды, элдигибизди, анан эң негизгиси

- улуттук мамлекеттүүлүгүбүздү жоготкон жопуз. Кыйынчылыктар канчалык көп болсо да, рынок экономикасын өздөштүрдүк, демократиянын татаал сабактарын алдык. Ушул багытта улам алга өнүгөөрүбүзгө шек жок [3].

Алдыдагы улуттук идеологиянын бирден бир багыты-улуттук мамлекетибизди көздүн карегиндей сактоо. Мамлекетиң бар болсо, улут бар, рынок жана демократия бар, мамлекет жок болсо, эчтеке жок, элиң да жок, жериң да жок. Анда коргой турган мекениң, таянаар тооң болгон өлөң да жок болот.

Колдонулган адабияттар:

1. Койчуев Т., Брудный А.А. Независимый Кыргызстан: третий путь. -Б..Илим. -1993г.
2. Сыдыкбаев Ч.М. Саясий илимдин негиздери. -Бишкек. 2011-ж.
3. Жапаров С.Н. Жаңы Кыргызстанды куруунун багыттары (идеологиясы). -Бишкек-2023.
4. Ж.Сааданбеков “Биз -кыргызбыз”. – Бишкек. -2023.
5. Ч.М.Сыдыкбаев., Н.С.Ысырайылова. Азыркы коомдогу массалык-маалымат каражаттарынын ролу. УИАнын Жарчысы. -2020-ж №2.
6. Ч.М.Сыдыкбаев., Н.С.Ысырайылова Идеологиялык өксүк. УИАнын Жарчысы. -2021-ж. №3.
7. Э. Маанаев «Идеология современного Кыргызстана и ее перспективы. 2012г.
8. Жапаров А.У. Өзүбүздүн өнүгүү жолубуз. Бишкек. 2005-ж.